

De svarta skatorna vaktar på Dafne

Helga Henschen (1917–2002) var konstnär, författare, engagerad socialdemokrat och fredsaktivist. Sedan 2004 har hon sitt eget litterära sällskap, Helga Henschens Vänner. I år, hundra år sedan hon föddes, uppmärksammas hon på en rad sätt, bland annat med en nyskriven biografi av Birgitta Holm. Ami Lönnroth träffade författaren för en intervju.

”**NU DANSAR DEN** iväg genom cyberrymden för att tryckas, kanske världens första mythobiografi.”

Så skrev litteraturprofessorn Birgitta Holm glad och lättad en dag i slutet av augusti på sin Facebooksida. Hon hade just skickat iväg manuset till sin biografi om Helga Henschen som hon jobbat hårt med i två år.

Jag träffar Birgitta Holm hemma i hennes lägenhet på Söder där hon postar ut efter denna senaste kraftansträngning i raden av spännande författarbiografier hon publicerat genom åren.

– Ordet mythobiografi kom till mig några dagar efter jul när jag låg inlagd på sjukhus och behandlades med kortison för en åkomma. Jag kom att tänka på författaren Gösta Oswald som jag tidigare skrivit om. Han såg sig själv i ljuset av stora romaner och berättelser. Då, i den speciella vakna sömnlöshet som kortisonet ger, slog det mig att Helga Henschen inbjuder till att knyta hennes väg, hennes kamp och strävan till

sagor och berättelser. Törnrosa och Dafne tänker jag framförallt på. Jag insåg plötsligt att mitt nästan färdiga manus gav stoff till vad jag nu kallar en mythobiografi.

– När jag började mitt arbete med biografen gick jag först väldigt traditionellt tillväga – läste dagböcker och korrespondens – bland annat en intensiv brevväxling med mamman Signe. Jag skrev en levnadsberättelse med tonvikt på konstuttrycken. Men då kom en irritation som ställde sig i vägen.

– Det var lätt att irriteras på Helgas flamsighet och naivitet. Också på det faktum att hon var så superprivilegierad med sin överklassuppväxt och på hennes behandling av sin dotter Rebecca. Jag hade svårt att acceptera att ungen skulle ha det så svårt. Helga Henschen klarade helt enkelt inte av sitt föräldraskap, hon var inkapabel så det skriker om det. Och det var Rebeccas pappa Peter Weiss också. De var inte purunga. Båda var 27 år när Rebecca föddes.

Av Ami Lönnroth
Journalist och författare
Ordförande Wendelas Vänner

Fontänen "Dafne" av Helga Henschen står i Lunagallerian i Södertälje och invigdes 1978.

– Skatorna representerar det svart-vita, de talar om att Helgas Dafne blundar för något. Dessa budskap sipprar fram i sprickorna. Men hon ser det inte själv, säger Birgitta Holm.

Bilden på Birgitta Holm är tagen av Caroline Andersson, bilderna på Dafnefontänen av Maria Holmerin Nord och bilden på Ami Lönnroth är tagen av Birger Sventeson.

– Jag märkte att jag blev moraliserande och mästrande och hade tråkigt själv, konstaterar Birgitta Holm som vid det laget hade hållit på med manuset i ett och ett halvt år. Det var i det läget hon hamnade på sjukhus några dagar och fick närmast en uppenbarelse i kortisonruset.

– Plötsligt såg jag en bild av Helga och hennes livsväg komma till liv. Det var bråttom. Jag lade undan allt jag dittills skrivit och började om från början med ett helt annat grundsynsätt. Där hade jag stor hjälp av litteraturvetaren Stina Hammar och hennes tolkningar av författarskap i ljuset av dröm, myt och saga. Särskilt hennes två tankekällor, de begrepp hon använt sig av de senaste två decennierna. Den abstraherande och den sinnliga tankekällan. Alltså dels det intellektuella och analytiska, dels det konkreta, sinnliga sättet att se och uppfatta.

– **I PROLOGEN GÅR** jag in i det kapitel i Helgas självbiografiska ”Vägen till Rebella” som heter Alms trädgård och visar det dubbelseende som jag fick och som Helga också rätt omedvetet har utan att närmare reflektera. Det är en trädgård som jag också har lekt i. En idyll på ytan men där djupa konflikter ryms. Det blev som i Edens lustgård där en ny Rebella, en ny Eva föds. Historiens första Rebella är ju Eva i paradiset.

– Med det dubbelseendet handlar det för mig som författare inte längre om att utreda och klämma in allt material i en konventionell biografi utan att följa en väg där man ser

Dafne i litet format, en terrakottaskulptur utförd redan 1947.

Bild: Laila Nygren

Helga arbeta med båda tankekällorna och som jag hanterat med båda tankekällorna, både intellektet och sinnligheten.

”Ibland i drömmen är jag tillbaka i Alms trädgård. Jag rullar mig i något grönt och fuktigt och lummigt – en livmodergrotta av grönska. Då öppnas ett fönster och ett varnande finger sticks ut: ’Inga främmande barn får leka i trädgården!’” (Citat ur Alms trädgård i Vägen till Rebella).

– Du kan inte vara moralist om du använder Stina Hammars synsätt och tankevärld. Det är en existentiell insikt. Moraliserandet kommer när du ser det utifrån. Medan det blir spännande – både unikt och allmänt giltigt – när du på det här sättet följer

en väg. Då måste man också satsa sin egen sensibilitet. En viktig konsekvens av det är att man också ser sprickorna i de konstnärliga uttrycken. De säger en sak men det finns också läckage, en annan berättelse som sipprar ut.

– Paradoxen är Dafnefontänen, Helga Henschens frodiga keramikskulptur, som står i Lunagallerian i Södertälje. Hon står där prunkande och magnifik i blommor och grönska med sina fyra kvinnoansikten. När jag står och tittar på den så blir till slut det enda jag ser dessa svart-vita skator som omger varje ansikte. De sitter och vaktar på henne, hon är som kringgådd, det är något som inte släpps fram.

Helga har följts av Dafnegestalten ända sedan 1940-talet. Dafne i Södertälje invigdes 1978 och fick stor uppmärksamhet. Men varje gång Helga yttrar sig i intervjuer är det bara den förvandlade Dafne hon talar om, alltså den fast rotade kvinnan. Enligt myten har Dafne förvandlats till ett träd från att ha varit otämjbar, rörlig och på språng. Mytens frihetslängtande kvinna ser vi inget av i skulpturen. Skatorna anger för mig att något har trängts bort, är förrått. Kvinnan blir ett med växtligheten, ett med naturen, fast rotad. Men läser man Ovidius så handlar större delen av berättelsen om den frihetstörstande Dafne.

– Vad jag ser är tendensen att vända bort blicken, att inte gå in i det hotfulla eller komplicerade. Skatorna representerar det svart-vita, de talar om att Helgas Dafne blundar för något. Dessa budskap sipprar fram i sprickorna. Men hon ser det inte själv. Hon går inte in i det smärtsamma.

Hon berättar ju om en del smärtsamt, bland annat i boken ”Ären med Peter” och i ”Vägen till Rebella” får man klart för sig hur lite hon ändå känt sig tagen på allvar av sin familj och hur mötet med socialdemokratin blir en hemkomst. Kan det inte ha varit ett smärtsamt brott med hennes tidigare liv?

”Inte förrän jag kom in i arbetarrörelsen blev jag tagen på allvar. Det var en enorm upplevelse.” (Ur *Vägen till Rebella*)

– Visst exploderar hon i glädje över sin nya hemvist i arbetarrörelsen och visst får hennes skapande

en annan riktning. Men det är ändå så att hon aldrig utsätter sig. Peter Weiss säger en gång till henne att hon är ”ignorant och oallvarlig”. Och tillägger: ”Om inte livet skakar om dig, kommer du för alltid bli i dina egna kretsar”. Det ligger något i det. Hon hittar ett nytt hem i arbetarrörelsen och visst får hon en plattform för sitt engagemang och sin kamp. Men hon utsätter sig inte. Här blir hon Konstnären och kan alltid bara bejakas. Och familjen protesterar inte alls. Det innebär ingen brytning med släkten.

Kanske var det då värre för den allt annat än religiösa släkten när hon började tro på Gud och lät döpa sig?

– Men hon var religiös redan som barn och de hann vänja sig: ”Helga, du är så barnslig”. I dagböckerna ser man hur intensivt hon tror på Gud. Han är med henne och hjälper henne på latinskrivningarna. Och hela tiden säger hon till Gud: ”Varför får jag inte tro? De säger att det bara är barnsagor, att du inte finns.” Jag tror verkligen hon var genuint troende. Det var hennes egen nisch som ingen annan i släkten gjorde anspråk på.

Vad trodde då hennes föräldrar Folke och Signe på – om man ska använda ordet ”tro”?

– Folke, patologiprofessorn, trodde på vetenskapen, den förklarade allt. Och Signe hade Ellen Keys könskarlek bokstavligen som en religion. Människa blev man först i mötet med en partner av det andra könet. Det är nästan osannolikt hur hon håller fast vid det. Hon och Folke

skiljs när Helga är 13 år och Signe gifter aldrig om sig. Men i 40 år älskar hon den tyske hjärnforskaren Oskar Vogt, trånar efter honom och vistas halvårsvis i hans och hustruns hem.

”Hon älskade” står det ju på Signes gravsten och det hette också biografen om henne, skriven av barnbarnet Helena Henschen. Hur förhöll sig Helga till moderns kärleksreligion?

– Signes generation kallades ibland för Ellen Keys barn, de som skulle realisera denna lära i sina liv. Frågan jag ställer mig är: hur går det för Ellen Keys barnbarn? Mitt svar är att Helga är ett lysande exempel på ett ogenomskådat men livslångt avståndstagande från att låta sig uppslukas av könskarleken.

– Den unga Helga är extrem i att ta avstånd från kvinnan och kyssandet och slaskandet med karlar: ”Usch jag ska aldrig älska en man”. Och när hon är 25 år har hon ännu inte legat med någon. Signe skriver i sin dagbok: ”Helga säger att man kan ju aldrig älska en man så mycket som man älskar sin mamma.”

– Helga är så känslig för om Signe berör sexualitet, den enda öppna konflikt med mamman hon redogör för. Samtidigt är Signe och Helga de i familjen som står närmast varandra i ett väldigt symbiotiskt och ouppklarat förhållande. Helga är helt enkelt otillräckligt avskild från Signe och det går inte att avskilja sig från henne. För Signe ägnar sitt inre liv åt att tråna efter Oskar. Och är därför på ett sätt frånvarande hela tiden.

Helga var ju en ganska androgyn gestalt. Hon kanske inte var så intresserad av sex?

– Jo, men i dagböckerna finner man en Helga som kan brinna av åtrå. Det gör hon när det gäller konstnärskompisen Pirre som hon har ett förhållande med samtidigt med Peter när alla tre är elever på Mejan. Och hon var enormt attraktiv. Hon hade charmen och vitaliteten. Tala om att vara uppvaktad. Men. Flyktmotivet finns där hela tiden. Genom att hon samtidigt hade både Pirre och Peter kunde hon fly från båda och ha total kontroll.

För att återgå till dubbelheten, ambivalensen i Helgas konstnärskap, hur påverkas den av detta uppklarade förhållande till Signe?

– Jag hittade en liten sagobok som Helga skrev och illustrerade när hon var åtta år. De sagorna är så fasansfulla. Särskilt den som heter ”Trollmor”. När du läser den så förstår du att här finns ett modersförhållande som måste beaktas. Helga öppnar avgrunder som är djupa. Men aldrig blickar hon själv ned i dem med det seende ögat. Hela livet ligger de där omedvetet i Helgas skapande. Hon skyggar för inblickar i sig själv. Peter säger till henne att hon behöver gå i terapi och får henne att börja i psykoanalys. Det tar slut egentligen innan det börjat.

– Hela livet har hon ett maniskt upprätthållet positivt seende i sitt konstnärskap. Samtidigt som hennes pratbubblor kan vara så ömma och underfundiga och sammansatta. Men de tillhör masskommunikationen och recenseras inte. De flesta recenserar som ser och tar emot vad hon skapar av skulpturer; utsmyckningar (till exempel Tensta tunnelbanestation), målningar och teckningar är

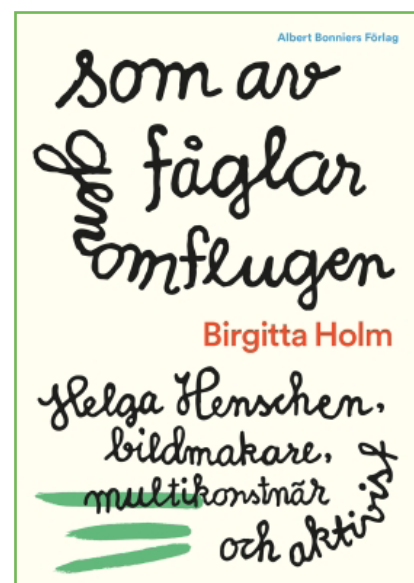
charmade, bejakar hennes lekfullhet och folkloristiska drag. Men det görs aldrig några djupa analyser av hennes konst. Vissa recensenter tycker den stannar vid det vitsiga och att det ibland kan bli nästan skärande ytligt. Men de flesta blir nog bara lite glada.

– Hennes pratbubblor, för att återgå till dem, är däremot underfundiga och tänkvärda på ett existentiellt plan, utan att hon är ett dugg pretentiös. Där visar hon en klokskap som inte syns i hennes övriga konst. Hon lyckas också här i en på den tiden massivt manlig genre.

Hur vill du karakterisera ditt eget förhållande till Helga efter de här två åren?

– Jag är van att nästan bäras av hängivenhet till de författare jag skriver biografier om. Det har varit intressant att inte vara buren av en självklar hängivenhet till Helga och hennes verk. Kanske har det rentav varit till hjälp. Det är en så oerhört viktig grej för mig att förstå. Och nu tycker jag att jag förstår henne. Det blev tydligt när den osynliga figuren så småningom trädde fram, genom sprickorna, ur allt det mörka som förträngts.

– Den osynliga figuren som också var Helga bakom det tillkämpat glada.

Birgitta Holm: ”Som av fåglar genomflugen. Helga Henschen, bildmakare, multikonstnär och aktivist”. Bonniers 2017

”Hela Helga Henschen” är en retrospektiv jubileumsutställning på Thielska galleriet i Stockholm. Där visas målningar, skulpturer, affischer och politiska teckningar. Utställningen öppnade den 14 oktober och pågår till den 21 januari 2018. I samband med vernissagen var det också release för Birgitta Holms biografi.